

סדרות ובהן מוצגים ומבוררים רעיונות הזוהר על מהות האדם והווייתו לפני בואו לעולם, ובהי העולם הזה בגוף ובנשמה, ביצר הטוב וביצר הרע, ועל היחסים שבין האדם לאלוהים במעשה ובכוונה, בעבודת הקרבנות ובעבודת התפילה, בתלמוד תורה ובמצוות, בשבתות ובמועדים ובי מות החול, בחטא ובתשובה, ועל הדרישות המר סריות בטיפוח המידות האישיות בחיי המשפחה וביחסים שבין אדם לחברו.

יש לציין, שעל כמה מנושאים אלה לא דנו עד עתה כלל חוקרי הזוהר, ותשבי הוא סולל דרך בזה. מתוך ההנחה — ויש חולקים עליה — שר"מ די ליאון הוא מחבר הזוהר, משלים ומרחיב תשבי ענינים, שמדובר עליהם רק ברמז בספר הזוהר, על פי ספרי די ליאון, המרחיב עליהם את הדיבור. כן הוא מפרש מקומות בזהר על פי דעות ומחשבות שהתהלכו והיו מקובלות בתקופתו של ר"מ די ליאון, אלה המקדימים את זמן חיבורו של הזוהר לתקופת התנאים, מסתייעים בכך, שבזהר מובאים ענינים שמדובר עליהם רק בתלמוד ירושלמי, שלא היה מצוי כלל במקומו של די ליאון בתקופה זו. תשבי אינו מגיב כלל על טענה זו.

עם זה יש לציין, שאחרי הופעת הכרך השלישי של „משנת זוהר“ — יהיה זה הספר הגדול והמקיף ביותר על הזוהר ומשנתו, אם גם לא הספר השלם ביותר. המחבר ראו לשבח על השקידה הידע הרב שהשקיע בספרו זה.

מ. אונגרפלד

מכרעוֹת לצד המקדימים את חיבור הספר לתקופת התנאים.

בדבריו על פירושי הזוהר ותרומתו לעברית, דולג משום מה המחבר על פירושי הזוהר הידועים „עטרת צבי“ לר' צבי אייכנשטיין ו„זוהר חי“ לר' יצחק יחיאל יהודה סאפרין ו„דמשק אליעזר“ לר' אליעזר סאפרין; כן התעלם מן התרגום העברי הנפלא ל„זוהר“, שנעשה בידי הרב המר קובל ר' יהודה ליב אשלג, שיצא עם הטקסט המוגה והמנופה לפי מיטב הדפוסים הישנים וכתבי היד הנדירים, בצירוף ביאורו „מראות הסולם“, בשמונה עשר כרכים, בתוספת תרגומו ופירושו ל„זוהר חדש“ בארבעה כרכים. זהו פירוש מאיר עיניים, המצטיין מכל פירושי הזוהר שקדמו לו, הן מבחינה לשונית והן מבחינת שיטת הביאור ואופני ההסברה. החוקר התעלם גם מן המפעל הגדול של הרב ראובן מרגליות, שהוציא כאן את ארבעת ספרי היסוד של הקבלה — ספר הזוהר, תיקוני הזוהר, זוהר חדש, ספר הבהיר, עם מסורת הזוהר השלימה, עם „ניצוצי הזוהר“ ובהם ציונים השוואות והקבלות מספר הזוהר לתורת התנאים האמוראים בנגלה, וציון כל המקורות בזהר, המובאים מדברי הפוסקים, התלמוד והמדרישים וישוב כל המקומות בזהר, ששימשו עילה לחוקרים כדי לפקפק בקדמותו של הזוהר ולאחר את חיבורו, או למצוא סתירות בהלכה ובהשקפה בינו לבין דברי חז"ל. שלושת חלקי הכרך הזה, — „תורת האדם“, „עבודת הקודש“, „אורח חיים“ — מחולקים לייג

אנציקלופדיה חינוכית

כרך א': יסודות החינוך, הוצאת משרד החינוך והתרבות ומוסד ביאליק, ירושלים, תשכ"א.

החומרים של כל כרך, את מבנהו, והיא שהשתתף בזה, בוודאי, את הרוח הכללית. אודה ואתודוד: לפני שיצא הכרך הזה של האנציקלופדיה החינוכית הייתי משתדל לראותו בעיני רוחי, לנחשו, וכך הייתי רואה אותו — מקשה אחת; לא פיצול לערכים בסדר אלף-בית, אלא סדר מחשבותי של ערכים, השלובים זה בזה עד היותם לאחד. עכשיו שעיינתי בו בכרך זה (ע. א. סימון, עורך; בגו רזונברג, אליהו רזונברג, עוזרים מדעיים) ועברתי על ערכיו „מלוח אל לוח“, והם סדורים לפי סדר אלף-ביתי, לא מצאתי בכך כל פגם. בסופו של דבר, האות חית תופסת את חלק הארי של הכרך, שכן מצויים כאן כל הערכים הקשורים

חלוקתה של האנציקלופדיה החינוכית לחמישה כרכים לא תוכננה משום ריבוי החומר בלבד, שאינו ניתן להידחס, מבחינה כמותית. לחון כרך אחד, אלא בעיקר לשם יחודו של כל כרך לנושא מרכזי אחד. שלא כאנציקלופדיה המקראית, למשל, שכל כרך שלה מכיל רק חלק מן הערכים, דהיינו אלה הנחפסים מתחת לאותיות הכלולות באותו כרך, הרי באנציקלר פדיה החינוכית מהווה כל כרך יחידה עצמאית, שהוכנה על-ידי מערכת משלה. פשיטא, המערכת הכללית (מ. מ. בובר, עורך ראשי; חיי אורמיאן, עורך מרכז; צבי אורי, משה גרדון, א. מ. דושקין, בנציון דינור, יעקב לוי ז"ל, ישראל מהלמן, ע. א. סימון) היא שקבעה את

החינוך. הוא הדין לגבי חינוך גבוה, חינוך ציוני וכדומה.

מובן, מבין הערכים הבלטים תופסים מקום נכבד הערכים המיוחדים לארצנו ולעמנו: חינוך חלוצי; חברת ילדים בקיבוץ; חינוך בישובי עולים (22 טורים); חינוך יהודי (48 טורים); חינוך לילדים ערביים בישראל; חינוך ציוני; קליטת עליה (15 טורים); תנועה חינוכית יהודית (35 טורים); תנועת נוער יהודית. וזאת לאחר שבכל ערך אחר, בעל אופי כללי, מואר, כמובן, תמיד הצד המיוחד של הגעשה אצלנו. ברם, גם מן הערכים, שאופיים כללי יותר, עשוי המחנך, ולא הוא בלבד, ללמוד דברים המרחיבים אפקיו. ואסתפק בדוגמת הערך „לשון בחינוך“. תמיד היינו מדמים כי פיוזורנו בין הגויים, מצד אחד, וקיבוץ גלויותינו, מצד שני; לשון הבית ולשון הרחוב ולשון בית-הספר — כל אלה מהווים אנומאליה מיוחדת בחינוכנו, שפתרונה כה מסובך (ועל כך הסתמך, לידוע, בין היתר גם היידישיזם במידה לא מעטה). מסתבר שקיימים קיבוצים אֶתְנִיִּים, שמבחינה זו לא שפר חלקם משלנו; טול את סין, למשל, שהאוכלוסיה שלה דוברת בכמה לשונות, וכל שכן הודו על שלל לשונותיה. ועתה נוספו גם ארצות אפריקה, שבעיית הלשון תחריף, בוודאי, בשעה שיבואו להרחיב את רשת החינוך בכל אחת מהן.

אם נתעכב על תנועת החינוך היהודי, שהיא קשורה קשר אורגאני בבעיית הלשון בחינוך, נבחיין בכמה זרמים במזרח-אירופה, למשל; מחוץ לחינוך החרדי הקיצוני והדת-לאומי פעלו כאן בין שתי מלחמות-העולם הזרם העברי, הזרם הדו-לשוני והזרם היידישאי. המחבר (ח"י אורמי-און) מקפיד ומציין שאין ערך זה, תנועת חינוך יהודי, עוסק ב„מצב בברית-המועצות, ולאחר מלחמת העולם השנייה גם במדינות הדמוקראטיה העממית במזרח-אירופה, שהחינוך היהודי בהן (אם אמנם קיים בכלל) אינו אלא חינוך המוגדר כסוציאליסטי לפי תכנון, ויהודי לפי לשונו. לאחרונה נעלם שם והולך אף טיפוס זה של מוסד-חינוך יהודי“. חבל שלגבי מדינות באמ" ריקה הלאסינית, בעיקר מכסיקו וארגנטינה, מסתפק המחבר בקביעה ש„החינוך היהודי פה מתבסס בעיקר על פעולתן של מפלגות, ומכאן מסתברת קרבתו לפיצול הרעיוני במזרח-אירופה בין שתי מלחמות-העולם“. גם החינוך בקאנאדה ראוי לציין נפרד מזה של ארצות-הברית. המינוח חדיש ואדיקוואטי הפליא. לשם

ב„חינוך“, שאילו הייתי מונם כאן היו מגיעים לידי רשימה ארוכה של ראשי-פרקים לספר גדול-כמות על יסודות החינוך ובעיותיו.

ברור, ה„אובייקטיביות“ המעודכנת, הנתבעת ברגיל מכל מפעל אֶנְצִיקְלוֹפֵדִי, נתקלת בקשיים מיוחדים בעריכת אֶנְצִיקְלוֹפֵדִיה חינוכית. כי בבעיות של חינוך, שאין להפרידן מן הקיים ומן המשתנה ומן החולף שבתורות ובנתונים סוציולוגיים, דמוגרפיים, פילוסופיים, פסיכר-לוגיים, מדיניים וכיוצא בהם, כרוכה הרדיפה אחר העידכון בקושי שלא ניתן להתגבר עליו בקלות. האספקטים השונים של הבעיות מאלצים לפעמים לפרוץ את הגבולות המצומצמים של הערכים הנדונים.

זאת ועוד: עורכי האֶנְצִיקְלוֹפֵדִיה החינוכית אינם גם מחבריה; הם עצמם כתבו רק מעט מוצר מן החומר הכלול בכרך זה, ואילו היתר חובר על-ידי צוות של 240 מחברים, מהם גם תושבי חוץ, שהם בעלי תפיסות שונות בבעיות חינוך. טבעי הוא שאין מחברו של ערך זה או אחר מסוגל להתפשט לחלוטין מהשקפותיו שלו, וקיים החשש שלא יוליך את המעיין בדרך של אובייקטיביזציה נאותה. על כן ראויה המערכת לשבח על שנקטה דרך, שלפי דעתה יש לכנותה בשם „גייטראליות מקיפה“, הנותנת אפשרות ביטוי לכל גישה רצינית ולנציגייה הבלטים: „לפיכך ביקשנו מכל מחבר לנמק את גישתו המיוחדת וגם להסביר גישות אחרות במידה מאכסימאלית של אובייקטיביות ותוך התדיינות עניינית עמהן“ (מתוך הקדמת המערכת).

הקפדה זו של המערכת נובעת מתוך ההכרה, שעל מרבית הבעיות החינוכיות, העומות לפני עובדי החינוך, קשה להשיב תשובה פסקנית. ועם זאת מכילים ערכים רבים לא רק את הצד התיאורי-התפתחותי, אלא גם הצעות והוראות מעשיות, ועם כל הזהירות להישאר בתחום ה„אובייקטיביות“, הרי העצות הניתנות נובעות מתוך השקפה מתקדמת, המתבססת על תחושת הזמן שבו אנו פועלים. לכן ישמש כרך זה ספר-עזר לעובדי החינוך על כל סוגיו לא רק בתחום העיון, כי אם גם בשדה השימוש המעשי.

לכך יש להוסיף, כי כרך זה משלים להפליא את הכרך השני, שהופיע לפניו, „דרכי החינוך“. קרא, למשל, בכרך שלפנינו את הערך „חינוך בישובי עולים“, שבו מדובר על בעיותיו של חינוך זה, ופנה אחר כך אל אותו ערך שבכרך ב' ותמצא שם את הצד המעשי, את דרכי

הביבליוגרפיה, כמוה כבכרך ב' מגוונת ללשונותיה (עברית, אנגלית, צרפתית, גרמנית, רוסית, פולנית, יידיש) ומעודכנת לרוב עד 1959, ואפילו עד 1961 (על-כן יש להתפלא שבביבליורגראפיה למילונים פדגוגיים לא הוזכר „המילון הפדגוגי“ הרוסי בשני כרכים — עורכו הראשי: קאאירוב — שיצא לאור בשנת 1960).

התעתיק וההגהה מדויקים למופת. הסידור, העימוד וההדפסה הם ללא פגם ומאפשרים עיון נוח ביותר. בדרך כלל התצורה היא מהודרת ומקנה כבוד לעושיה.

ק. א. ברתיני

דיוק נוסף ניתן לפרקים בסוגריים המונח המקובל באנגלית, לפרקים גם בגרמנית. המונחים הבינלאומיים מוסברים גם מבחינה פילולוגית. ולא זו בלבד, אלא שמונחים רבים מקבלים כאן פירוש ממצה. הנה, למשל, הערך „פילוסופיה וחינוך“, המתחלק להרבה סעיפים. לפי התורות הפילוסופיות השונות והשתקפותן בבעיות חינוך. אין אנו עוברים לדיון על הצד הפדגוגי, אלא אם כן הוסברו קודם עיקרי התורה עצמה: עיקרי האידיאליזם, עיקרי המארכסזם, עיקרי הפילוסופיה של הדרושיה (תורת בובר), עיקרי האַכוסטנציאליזם וכו'.

אגדת מותו של ישו ועובדת הגנוסייד

מאת נח סמיר, הוצאת „פרקים“ חיפה, תשכ״א.

לטהר את פילטוס ולהאשים את היהודים. ממה נפשך, אם האַוונגליון הוא בעיני המחבר מסמך היסטורי, הרי אין לעשות בו כבתוך שלו; ואם לאו, מה מועילים הפסוקים בתורת הוכחות? המחבר מסתייע בכתבי סופרים ואנשי מדע אחרים שעסקו בנושא זה. הוא מצטט את דבריהם ומציין את המקורות. בפרקים האחרונים עומד נ. סמיר על התוצאות העגומות שנבעו מאגדת מותו של ישו מראשית הנצרות עד לתקופת הנאציזם, שבכל התקופות האלו לא פסקו רדיפות היהודים והשמדתם. בגלל הסגנון הקל והשוטף, נקרא החיבור בקלות והנושא עשוי לעניין אותם הקוראים, שבפעם הראשונה עוסקים בו. המחבר השקיע מאמץ רב כדי לשכנע את הקורא בנכונות דבריו. הוא מוכיח שליטה בחומר שהוא מטפל בו. ולכן יועיל החיבור למשכיל ולתלמיד, שירצה לקבל אינפורמציה על פרק-היסטוריה זה שבתולדות היהדות ועל ראשית תקופת הנצרות.

ד"ר מ. ז. סולה

בחוברת צנועה בת 50 עמוד מעלה המחבר את פרשת חייו ומותו של ישו. תוך שימת לב לגורמים ההיסטוריים שפעלו בתקופתו. בולטת מגמתו להוכיח, כי לא יד היהודים היתה בהריגתו, אלא הנציב הרומי פילטוס הוא שדן אותו למוות על ידי צליבה. ולא מטעמים דתיים או מיסתוריים אלא מטעמים מדיניים גרידו. הרי ישו, כידוע, הציג את עצמו לא רק כ„משיח“ אלא גם כ„מלך היהודים“. לכן נתעורר חשדו של הנציב הרומי, כי מאחורי הכרזה זו מסתתרת כוונה מדינית של מרד באימפריה הרומית.

הנושא הזה אינו חדש כלל. היסטוריונים יהודיים ולא יהודיים דשו בו הרבה, ולא ברור, מה הניע את המחבר לחזור על אותו נושא ומה החידוש שהוא מחדש בחיבורו זה. הוא מסתמך הרבה על הברית החדשה, בשעה שהפסוקים בה מועילים לו להוכיח דבריו, אבל פעמים רבות הוא סוטה מהם ואומר שהפסוקים סולפו במגמה

ספר הציונות, תקופת חיבת ציון

שני חלקים (מהדורה שניה) מאת שמואל יבנאלי, הוצאת מוסד ביאליק ודביר, ירושלים-ת״א, תשכ״א

להתמצא בכל שלבי העבודה הראשונים למען ציון. המחבר פותח בתקופת ההשכלה ומביא אותנו עד למפעלי ההתיישבות בארץ, תוך שהוא מתאר את המאורעות והמעשים ואת האישים שפעלו בהם. את סקירתו הממצה והמקיפה מדגימים התערוכות והמקורות המרובים, שהנם עיקר הספר והנקי ראים אף הם בענין רב. בקיצור: לפנינו אוצר בלום, שיסתייעו בו חוקרי תולדות התנועה הציונית ובנין הארץ.

מ. אגף

לפנינו אוסף מקורות ותעודות בצירוף מברר את מאירי עיניים, הערות וביאורים, המשחזרים את תקופת חיבת ציון, על מאורעותיה ואישיה. אמנם קדמו למחברנו בתחום מחקר זה, א. א. דרויאנוב, ש. ל. ציטרון, ב״צ דינבורג ועוד. אולם ש. יבנאלי, שהשתמש יפה באותו חומר, ליקט וכינס בספרו הרבה חומר חדש ואף עיבד אותו והאיר בו בשיטה אחרת. אף שני המבואות הגדולים לספרו תופסים ספר שלם, שבהם מודרך הקורא